

הלכות תשובה להרמב"ם זצ"ל

מתכפר עד שיתודה וישוב מלעשות כזה לעולם
שנאמר (במדבר ה ו) "מכל חטאת האדם":

שעיר המשתלח לפי שהוא כפרה על כל ישראל כהן גדול מתודה עליו על לשון כל ישראל שנאמר (ויקרא טז כא) "והתודה עליו את כל עונת בני ישראל". שעיר המשתלח מכפר על כל עברות שבתורה, הקלות והחמורות, בין שעבר בזדון בין שעבר בשגגה, בין שהודע לו בין שלא הודע לו, הכל מתכפר בשעיר המשתלח. והוא שעשה תשובה. אבל אם לא עשה תשובה אין השעיר מכפר לו אלא על הקלות. ומה הן הקלות ומה הן החמורות. החמורות הן שחייבין עליהם מיתת בית דין או כרת. ושבועת שוא ושקר אף על פי שאין בהן כרת הרי הן מן החמורות. ושאר מצות לא תעשה ומצות עשה שאין בהן כרת הם הקלות:

בזמן הזה שאין בית המקדש קיים ואין לנו מזבח כפרה אין שם אלא תשובה. התשובה מכפרת על כל העברות. אפלו רשע כל ימיו ועשה תשובה באחרונה אין מזכירין לו שום דבר מרשעו שנאמר (יחזקאל לג יב) "רשעת הרשע לא יבשל בזה ביום שובו מרשעו". ועצמו של יום הכפורים מכפר לשבים שנאמר (ויקרא טז ל) "כי ביום הזה יכפר עליכם":

אף על פי שהתשובה מכפרת על הכל ועצמו של יום הכפורים מכפר. יש עברות שהן מתכפרים לשעתן ויש עברות שאין מתכפרים אלא לאחר זמן. כיצד. עבר אדם על מצות עשה שאין בה כרת ועשה תשובה אינו זז משם עד שמוחלין לו, ובאלו נאמר (ירמיה ג כב) "שובו בני ישראל ארפה משובתיכם" וגו'. עבר על מצות לא תעשה שאין בה כרת ולא מיתת בית דין ועשה תשובה, תשובה תולה ויום הכפורים מכפר, ובאלו נאמר (ויקרא טז ל) "כי ביום הזה יכפר עליכם". עבר על כרתות ומיתות בית דין ועשה תשובה, תשובה ויום הכפורים תולין ויסורין הבאין עליו גומרין לו הכפרה. ולעולם אין מתכפר לו כפרה גמרה עד שיבואו עליו יסורין, ובאלו נאמר (תהילים פט לג) "ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם". במה דברים אמורים בשלא חלל את השם בשעה שעבר

משנה תורה, הלכות תשובה

תוכן עניינים

פרק א'	1
פרק ב'	2
פרק ג'	3
פרק ד'	5
פרק ה'	6
פרק ו'	8
פרק ז'	9
פרק ח'	10
פרק ט'	11
פרק י'	12

פרק א'

כל מצות שבתורה בין עשה בין לא תעשה אם עבר אדם על אחת מהן בין בזדון בין בשגגה כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתודות לפני האל ברוך הוא שנאמר (במדבר ה ו) "איש או אשה כי יעשו" וגו' (במדבר ה ז) "והתודו את חטאתם אשר עשו" זה ודוי דברים. ודוי זה מצות עשה. כיצד מתודין. אומר אנא השם חטאתי עויתי פשעתי לפניך ועשיתי כך וכך והרי נחמתי ובשתי במעשי ולעולם איני חוזר לדבר זה. וזהו עקרו של ודוי. וכל המרבה להתודות ומאריך בענין זה הרי זה משבח. וכן בעלי חטאות ואשמות בעת שמביאין קרבנותיהן על שגגתן או על זדונן אין מתכפר להן בקרבנם עד שיעשו תשובה ויתודו ודוי דברים שנאמר (ויקרא ה ה) "והתודה אשר חטא עליה". וכן כל מחיבי מיתות בית דין ומחיבי מלקות אין מתכפר להן במיתתן או בלקיתן עד שיעשו תשובה ויתודו. וכן החובל בחברו והמזיק ממונו אף על פי ששלם לו מה שהוא חייב לו אינו

הלכות תשובה להרמב"ם זצ"ל

מדרכי התשובה להיות השב צועק תמיד לפני השם בבכי ובתחנונים ועושה צדקה כפי כחו ומתרחק הרבה מן הדבר שחטא בו ומשנה שמו כלומר אני אחר ואני אותו האיש שעשה אותן המעשים ומשנה מעשיו כלן לטובה ולדרך ישרה וגולה ממקומו. שגלות מכפרת עון מפני שגורמת לו להכנע ולהיות ענו ושפל רוח:

ושבח גדול לשב שיתודה ברבים ויודיע פשעיו להם ומגלה עברות שבינו לבין חברו לאחרים ואומר להם אמנם חטאתי לפלוני ועשיתי לו כד וכך והריני היום שב ומתנחם. וכל המתגאה ואינו מודיע אלא מכסה פשעיו אין תשובתו גמורה שנאמר (משלי כח ג) "מכסה פשעיו לא יצליח". במה דברים אמורים בעברות שבין אדם לחברו אבל בעברות שבין אדם למקום אינו צריך לפרסם עצמו ועזות פנים היא לו אם גלם. אלא שב לפני האל ברודף הוא ופורט חטאיו לפניו ומתודה עליהם לפני רבים סתם. וטובה היא לו שלא נתגלה עונו שנאמר (תהילים לב א) "אשרי נשוי פשע פסוי חטאה":

אף על פי שהתשובה והצעקה יפה לעולם. בעשרה הימים שבין ראש השנה ויום הכפורים היא יפה ביותר ומתקבלת היא מיד שנאמר (ישעיה נה ו) "דרשו ה' בהמצאו". במה דברים אמורים ביחוד אבל עבור כל זמן שעושים תשובה וצועקין בלב שלם הם נענין שנאמר (דברים ד ז) "פה' אלהינו בכל קראנו אליו":

יום הכפורים הוא זמן תשובה לכל ליחיד ולרבים והוא קץ מחילה וסליחה לישראל. לפיכך חייבים הכל לעשות תשובה ולהתודות ביום הכפורים. ומצות ודוי יום הכפורים שיתחיל מערב היום קדם שיאכל שמא יחנק בסעדה קדם שיתודה. ואף על פי שהתודה קדם שיאכל חוזר ומתודה בלילי יום הכפורים ערבית וחוזר ומתודה בשחרית ובמוסף ובמנחה ובנעילה. והיכן מתודה. יחיד אחר תפלתו ושליח עבור באמצע תפלתו בברכה רביעית:

אבל המחלל את השם אף על פי שעשה תשובה והגיע יום הכפורים והוא עומד בתשובתו ובאו עליו יסורין אינו מתכפר לו כפרה גמורה עד שימות. אלא תשובה יום הכפורים ויסורין שלשתן תולין ומיתה מכפרת שנאמר (ישעיה כב יד) "ונגלה באזני ה' צבאות" וגו' (ישעיה כב יד) "אם יכפר העון הזה לכם עד תמתו":

פרק ב'

אי זו היא תשובה גמורה. זה שבא לידו דבר שעבר בו ואפשר בידו לעשותו ופרש ולא עשה מפני התשובה. לא מיראה ולא מכשולו כח. כיצד. הרי שבא על אשה בעברה ולאחר זמן נתיחד עמה והוא עומד באהבתו בה ובכח גופו ובמדינה שעבר בה ופרש ולא עבר זהו בעל תשובה גמורה. הוא ששלמה אמר (קהלת יב א) "וזכר את בוראך בימי בחורתיך". ואם לא שב אלא בימי זקנותו ובעת שאי אפשר לו לעשות מה שהיה עושה אף על פי שאינה תשובה מעלה מועלת היא לו ובעל תשובה הוא. אפלו עבר כל ימיו ועשה תשובה ביום מיתתו ומת בתשובתו כל עונותיו נמחלין שנאמר (קהלת יב ב) "עד אשר לא תחשף השמש והאור והירח והכוכבים ושובו העבים אחר הגשם" שהוא יום המיתה. מפלל שאם זכר בוראו ושב קדם שימות נסלח לו:

ומה היא התשובה. הוא שיגעזב החוטא חטאו ויסירו ממחשבתו ויגמר בלבו שלא יעשהו עוד שנאמר (ישעיה נה ז) "יעזב רשע דרכו" וגו'. וכן יתנחם על שעבר שנאמר (ירמיה לא יט) "כי אחרי שובי נחמתי". ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם שנאמר (חושע יד ד) "ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו" וגו'. וצריך להתודות בשפתיו ולומר ענינות אלו שגמר בלבו:

כל המתודה בדברים ולא גמר בלבו לעזוב הרי זה דומה לטובל ושרץ בידו שאין הטבילה מועלת לו עד שישליך השרץ. וכן הוא אומר ומודה ועזב ירחם (משלי כח ג). וצריך לפרט את החטא שנאמר (שמות לב לא) "אנא חטא העם הזה חטאה גדלה ויעשו להם אלהי זתב":

הלכות תשובה להרמב"ם זצ"ל

המדינה אם היו זכויות כל יושביה מרבות על עונותיהן הרי זו צדקת. ואם היו עונותיהם מרבין הרי זו רשעה. וכן כל העולם כלו:

אדם שעונותיו מרבין על זכויותו מיד הוא מת ברשעו שנאמר על רב עונך. וכן מדינה שעונותיה מרבין מיד היא אובדת שנאמר (בראשית יח כ) "זעקת סדם ועמרה פי רבה" וגו'. וכן כל העולם כלו אם היו עונותיהם מרבין מזכויותיהן מיד הן נשחתין שנאמר (בראשית ו ה) "וירא ה' פי רבה רעת האדם". ושקול זה אינו לפי מנן הזכויות והעונות אלא לפי גדלם. יש זכות שהיא כנגד כמה עונות שנאמר (מלכים א יד ג) "ישע נמצא בו דבר טוב". ויש עון שהוא כנגד כמה זכויות שנאמר (קהלת ט יח) "וחוטא אחד יאבד טובה הרבה". ואין שוקלין אלא בדעתו של אל דעות והוא היודע היאך עורכין הזכויות כנגד העונות:

כל מי שנחס על המצות שעשה ותהה על הזכויות ואמר בלבו ומה הועלתני בעשייתן הלואי לא עשיתי אותן הרי זה אבד את כלן ואין מזכירים לו שום זכות בעולם שנאמר (יחזקאל לג יב) "ועדקת הצדיק לא תצילנו ביום רשעו", אין זה אלא בתוהה על הראשונות. וכשם ששוקלין זכויות אדם ועונותיו בשעת מיתתו כך בכל שנה ושנה שוקלין עונות כל אחד ואחד מבאי העולם עם זכויותיו, ביום טוב של ראש השנה. מי שנמצא צדיק נחתם לחיים. ומי שנמצא רשע נחתם למיתה. והבינוני תולין אותו עד יום הכפורים אם עשה תשובה נחתם לחיים ואם לאו נחתם למיתה:

אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזרת הכתוב רמז יש בו כלומר עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם. אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יעיל, הביטו לנפשותיכם וחיטובו דרכיכם ומעלליכם ויעזב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה. לפיכך צריך כל אדם שיראה עצמו כל השנה כלה כאלו חציו זכאי וחציו חייב. וכן כל העולם חציו זכאי וחציו חייב. חטא חטא אחד הרי הכריע את עצמו

הודוי שנהגו בו כל ישראל אבל אנחנו חטאנו (פלגו) והוא עקר הודוי. עברות שהתנדה עליהם ביום הכפורים זה חוזר ומתנדה עליהן ביום הכפורים אחר אף על פי שהוא עומד בתשובתו שנאמר (תהילים נא ה) "כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד":

אין התשובה ולא יום הכפורים מכפרין אלא על עברות שבין אדם למקום כגון מי שאכל דבר אסור או בעל בעילה אסורה וכיוצא בהן. אבל עברות שבין אדם לחברו כגון החובל את חברו או המקלל חברו או גוזלו וכיוצא בהן אינו נמחל לו לעולם עד שיתן לחברו מה שהוא חייב לו וירצהו. אף על פי שהחזיר לו ממון שהוא חייב לו צריך לרצותו ולשאל ממנו שימחל לו. אפלו לא הקניט את חברו אלא בדברים צריך לפיסו ולפגע בו עד שימחל לו. לא רצה חברו למחל לו מביא לו שורה של שלשה בני אדם מרעיו ופוגעין בו ומבקשין ממנו. לא נתרצה להן מביא לו שניה ושלישית. לא רצה מניחו והולך לו וזה שלא מחל הוא החוטא. ואם היה רבו הולך ובא אפלו אלף פעמים עד שימחל לו:

אסור לאדם להיות אכזרי ולא יתפס אלא יהא נוח לרצות וקשה לכעס ובשעה שמבקש ממנו החוטא למחל מוחל בלב שלם ובנפש חפצה. ואפלו הצר לו וחסא לו הרבה לא יקם ולא יטר. וזהו דרכם של זרע ישראל ולבם הנכון. אבל העובדי כוכבים ערלי לב אינן כן אלא (ועברתו) (ועברתו) שמרה נעה. וכן הוא אומר על הגבעונים לפי שלא מחלו ולא נתפסו והגבענים לא מבני ישראל המה:

החוטא לחברו ומת חברו קדם שיבקש מחילה מביא עשרה בני אדם ומעמידן על קברו ויאמר בפניהם חטאתי לה' אלהי ישראל ולפלוגי זה שכך וכך עשיתי לו. ואם היה חייב לו ממון יחזירו ליורשים. לא היה יודע לו יורשין ינחנו בבית דין ויתודה:

פרק ג'

כל אחד ואחד מבני האדם יש לו זכויות ועונות. מי שזכויותיו יתרות על עונותיו צדיק. ומי שעונותיו יתרות על זכויותיו רשע. מחצה למחצה בינוני. וכן

הלכות תשובה להרמב"ם זצ"ל

והעושה עברות ביד רמה בפרהסיא פיהווקים. והמוסרים. ומטילי אימה על הצבור שלא לשם שמים. ושופכי דמים. ובעלי לשון הרע. והמושד ערלתו:

חמשה הן הנקראים מינים. האומר שאין שם אלוה ואין לעולם מנהיג. והאומר שיש שם מנהיג אבל הן שנים או יותר. והאומר שיש שם רבון אחד אבל שהוא גוף ובעל תמונה. וכן האומר שאינו לבדו הראשון ועור לכל. וכן העובד פוכב או מזל וזולתו כדי להיות מליץ בינו ובין רבון העולמים. כל אחד מחמשה אלו הוא מין:

שלשה הן הנקראים אפיקורסין. האומר שאין שם נבואה כלל ואין שם מדע שמגיע מהבורא ללב בני האדם. והמכחיש נבואתו של משה רבנו. והאומר שאין הבורא יודע מעשה בני האדם. כל אחד משלשה אלו הן אפיקורסים. שלשה הן הפופרים בתורה. האומר שאין התורה מעם ה' אפלו פסוק אחד אפלו תבה אחת אם אמר משה אמרו מפי עצמו הרי זה כופר בתורה. וכן הפופר בפרושה והוא תורה שבעל פה והמכחיש מגידה כגון צדוק וביתוס. והאומר שהבורא החליף מצוה זו במצוה אחרת וכבר בטלה תורה זו אף על פי שהיא היתה מעם ה' כגון ההגרים. כל אחד משלשה אלו כופר בתורה:

שנים הם המומרים מישראל. המומר לעברה אחת והמומר לכל התורה כלה. מומר לעברה אחת זה שהחזיק עצמו לעשות אותה עברה בזדון והרגל ונתפרסם בה אפלו היתה מן הקלות כגון שהחזק תמיד ללבש שעטנז או להקיף פאה ונמצא כאלו בטלה מצוה זו מן העולם אצלו הרי זה מומר לאותו דבר והוא שיעשה להכעיס. מומר לכל התורה כלה כגון החוזרים לדתי העובדי פוכבים בשעה שגוזרין גזרה וידבק בהם ויאמר מה בצע לי להדבק בישראל שהם שפלים ונרדפים טוב לי שאדבק באלו שידם תקיפה. הרי זה מומר לכל התורה כלה:

מחטיאי הרבים כיצד. אחד שהחטיא בדבר גדול כגון רבועם וצדוק וביתוס. ואחד שהחטיא בדבר קל אפלו לבטל מצות עשה. ואחד האונס אחרים עד שיחטאו

ואת כל העולם כולו לכף חובה וגרם לו השחתה. עשה מצוה אחת הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף זכות וגרם לו ולהם תשועה והצלה שנאמר (משלי י כה) "וצדיק יסוד עולם" זה שצדק הכריע את כל העולם לזכות והצילו. ומפני ענין זה נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסק במצות מראש השנה ועד יום הכפורים יתר מכל השנה. ונהגו כלם לקום בלילה בעשרה ימים אלו ולהתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים ובכבושין עד שיאור היום:

בשעה ששוקלן עונות אדם עם זכותיו אין מחשבין עליו עון שחטא בו תחלה ולא שני אלא משלישי ואילך. אם נמצאו עונותיו משלישי ואילך מרבין על זכותיו אותם שתי עונות מצטרפים ודנין אותו על הכל. ואם נמצאו זכותיו כנגד עונותיו אשר מעון שלישי ואילך מעבירים כל עונותיו ראשון ראשון. לפי שהשלישי נחשב ראשון שכבר נמחלו השנים. וכן הרביעי הרי הוא ראשון שכבר נמחל השלישי וכן עד סופן. במה דברים אמורים ביחיד שנאמר (איוב לג כט) "הן כל אלה יפעל אל פעמים שלוש עם גבר". אבל הצבור תולין להן עון ראשון שני ושלישי שנאמר (עמוס ב ו) "על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו". וכשמחשבין להן על דרך זה מחשבין להן מרביעי ואילך. הבינונים אם היה בכלל מחצה עונות שלהן שלא הניח תפלין מעולם דנין אותו כפי חטאו ויש לו חלק לעולם הבא. וכן כל הרשעים שעונותיהן מרבים דנין אותן כפי חטאיהם ויש להן חלק לעולם הבא שכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא אף על פי שחטאו שנאמר (ישעיה ס כא) "ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ". ארץ זו משל כלומר ארץ החיים והוא העולם הבא. וכן חסידי אמות העולם יש להם חלק לעולם הבא:

ואלו הן שאין להן חלק לעולם הבא אלא נכרתים ואובדין ונדונין על גדל רשעם וחטאתם לעולם ולעולמי עולמים. המינים. והאפיקורוסין. והפופרים בתורה. והפופרים בתחית המתים ובביאת הגואל. המורדים. ומחטיאי הרבים. והפורשין מדרכי צבור.

הלכות תשובה להרמב"ם זצ"ל

פי שעדין שׁוֹבֵב הוּא שְׁהָרִי בְּסֵתֵר שׁוֹב וְלֹא בְּגִלּוֹי מְקַבְּלִין אוֹתוֹ בַּתְּשׁוּבָה:

פרק ד'

אַרְבַּעַה וְעֶשְׂרִים דְּבָרִים מְעַבְּבִין אֶת הַתְּשׁוּבָה. אַרְבַּעַה מֵהֵן עוֹן גְּדוֹל וְהַעוֹשֶׂה אֶחָד מֵהֵן אֵין הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְסַפֵּיק בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה לְפִי גְּדֹל חַטָּאוֹ. וְאֵלוֹ הֵן. (א) הַמְחַטֵּיא אֶת הַרְבִּים וּבְכֻלָּל עוֹן זֶה הַמְעַבֵּב אֶת הַרְבִּים מַלְעֵשׂוֹת מַעֲוָה. (ב) וְהַמְטִיחַ אֶת חֲבֵרוֹ מִדְּרַךְ טוֹבָה לְרַעָה כְּגוֹן מְסִית וּמַדִּיחַ. (ג) הַרוֹאֶה בְּעֵינָיו יוֹצֵא לְתַרְבוֹת רַעָה וְאֵינוֹ מְמַחֵה בְּיָדוֹ. הוֹאִיל וּבְנוֹ בְּרִשׁוֹתוֹ אֵלוֹ מַחֵה בּוֹ הֵיךְ פּוֹרֵשׁ וְנִמְצֵא כְּמַחַטֵּיא. וּבְכֻלָּל עוֹן זֶה כָּל שֹׁאֲפֵשֶׁר בְּיָדוֹ לְמַחֹת בְּאַחֲרִים בֵּין יְחִיד בֵּין רַבִּים וְלֹא מַחֵה אֶלֶּא וַיִּחַס בְּכַשְׁלוֹנָם. (ד) וְהַאֲמִיר אַחַטָּא וְאֲשׁוּב וּבְכֻלָּל זֶה הַאֲמִיר אַחַטָּא וְיוֹם הַכְּפוּרִים מְכַפֵּר:

וּמֵהֵן חֲמִשָּׁה דְּבָרִים הַנוֹעֲלִים דְּרַכֵּי הַתְּשׁוּבָה בְּפִנֵּי עוֹשֵׂיהֶן. וְאֵלוֹ הֵן. (א) הַפּוֹרֵשׁ מִן הַעֲבוּר, לְפִי שְׂבוּמָן שִׁיעֵשׂוֹ תְּשׁוּבָה לֹא יִהְיֶה עִמָּהּ וְאֵינוֹ זוֹכֵה עִמָּהּ בְּזִכּוֹת שְׁעוֹשִׂין. (ב) וְהַחּוֹלֵק עַל דְּבָרֵי חֻקִּים, לְפִי שְׂמַחְלָקְתוֹ גּוֹרְמֵת לוֹ לְפָרֵשׁ מֵהֵן וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ דְּרַכֵּי הַתְּשׁוּבָה. (ג) וְהַמְלַעִיג עַל הַמַּעֲוֹת, שְׂפִינֵן שְׂנַתְּבוּז בְּעֵינָיו אֵינוֹ רוֹדֵף אַחֲרֵיהֶן וְלֹא עוֹשֵׂן וְאֵם לֹא יַעֲשֶׂה בְּמַה יִּזְכֶּה. (ד) וְהַמְבִּיז רַבּוֹתָיו, שְׂדָבֵר זֶה גּוֹרֵם לוֹ לְדַחֵף וּלְטַרְדּוֹ כְּגִיחָזִי וּבְזִמְן שְׂנַטְרֵד לֹא יִמְצֵא מְלַמֵּד וּמוֹרָה לוֹ דְּרַף הַאֲמֵת. (ה) וְהַשּׁוֹנֵא אֶת הַתּוֹכְחוֹת שְׁהָרִי לֹא הֵנִיחַ לוֹ דְּרַף תְּשׁוּבָה. שְׁהַתּוֹכְחָה גּוֹרְמֵת לְתְּשׁוּבָה שְׂבוּמָן שְׂמוֹדִיעֵין לוֹ לְאֲדָם חַטָּאוֹ וּמְכַלִּימִין אוֹתוֹ חוֹזֵר בַּתְּשׁוּבָה כְּמוֹ שְׂכַתּוּב בַּתּוֹרָה (דְּבָרִים ט ז) "זָכַר (ו) אֶל תְּשׁוּבָה". (דְּבָרִים ט ז) "מְמַרִים הֵייתֶם". (דְּבָרִים כ ט ג) "וְלֹא נָתַן ה' לָכֶם לֵב". (דְּבָרִים לב ו) "עֵם נָבֵל וְלֹא חָכֵם". וְכֵן יִשְׁעִיהוּ הוֹכִיחַ אֶת יִשְׂרָאֵל וְאָמַר (ישעיה א ד) "הוֹי גּוֹי חַטָּא". (ישעיה א ג) "יָדַע שׁוֹר קִנְיָהוּ". (ישעיה מח ד) "מִדַּעְתִּי פִי קָשָׁה אֶתָּה". וְכֵן עֲנֶה הָאֵל לְהוֹכִיחַ לְחַטָּאִים שְׂנַאֲמַר (ישעיה נח א) "קִרְא בְּגִרְוֹן אֵל תַּחֲשֵׁף". וְכֵן כָּל הַנְּבִיאִים הוֹכִיחוּ לְיִשְׂרָאֵל עַד שְׁחָזְרוּ בַּתְּשׁוּבָה. לְפִיכָךְ צְרִיף לְהַעֲמִיד בְּכָל קֶהֱל וְקֶהֱל מִיִּשְׂרָאֵל חָכֵם גְּדוֹל וְזָקֵן וִירָא שְׂמִים

כְּמַנְשָׁה שְׁהָיָה הוֹרֵג אֶת יִשְׂרָאֵל עַד שִׁיעֲבָדוּ עֲבוֹדַת פּוֹכְבִים, אִו שְׁהַטְעָה אַחֲרִים וְהִדִּיחָם:

הַפּוֹרֵשׁ מִדְּרַכֵּי עֲבוּר אֵף עַל פִּי שְׁלֵא עָבַר עֲבֻרוֹת אֶלֶּא נִבְדֵּל מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה מַעֲוֹת בְּכֻלָּל וְלֹא נִכְסַס בְּצַרְתּוֹ וְלֹא מַתְעַנֶּה בַּתְּעִיבוֹת אֶלֶּא הוֹלֵךְ בְּדְרָכּוֹ כְּאֶחָד מִגּוֹיֵי הָאָרֶץ וְכֵאלוֹ אֵינוֹ מֵהֵן אֵין לוֹ חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא. הַעוֹשֶׂה עֲבֻרוֹת בְּיַד רַמָּה כִּיהוֹיָקִים בֵּין שְׁעֵשֶׂה קְלוֹת בֵּין שְׁעֵשֶׂה חֲמוּרוֹת אֵין לוֹ חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא. וְזֵהוּ הַנְּקִרָא מְגַלָּה פְּנִים בַּתּוֹרָה מִפְּנֵי שְׁהַעֲזוּ מַצְחוֹ וְגִלָּה פְּנֵיו וְלֹא בּוֹשׁ מִדְּבָרֵי תּוֹרָה:

שְׁנַיִם הֵם הַמּוֹסְרִין. הַמּוֹסֵר חֲבֵרוֹ בְּיַד עַבּוֹ"ם לְהַרְגוֹ אוֹ לְהַכּוֹתוֹ. וְהַמּוֹסֵר מִמּוֹן חֲבֵרוֹ בְּיַד עַבּוֹ"ם אוֹ בְּיַד אֲנָס שְׁהוּא כְּעַבּוֹ"ם. וְשְׁנֵיהֶם אֵין לָהֶם חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא:

מְטִילֵי אִימָה עַל הַעֲבוּר שְׁלֵא לְשֵׁם שְׂמִים זֶה הַרוּדָה עֲבוּר בְּחֻזְקָה וְהֵם יִרְאִים וּמְפַחְדִים מִמֶּנּוּ וְכוֹנְנָתוֹ לְכָבוֹד עַצְמוֹ וְכָל חֲפָצָיו שְׁלֵא לְכָבוֹד שְׂמִים כְּגוֹן מַלְכֵי הַעַבּוֹ"ם:

כָּל אֶחָד וְאֶחָד מֵעֶשְׂרִים וְאַרְבַּעַה אֲנָשִׁים אֵלוֹ שְׂמִינֵינוּ אֵף עַל פִּי שֶׁהֵן מִיִּשְׂרָאֵל אֵין לָהֶם חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא. וְיֵשׁ עֲבֻרוֹת קְלוֹת מֵאֵלוֹ וְאֵף עַל פִּי כֵן אָמְרוּ חֻקִּים שְׁהַרְגִיל בָּהֵן אֵין לָהֶם חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא (וּכְדִי) וּכְדִאִין הֵן לְהַתְּרַחֵק מֵהֵן וּלְהַזְהֵר בָּהֵן. וְאֵלוֹ הֵן. הַמְכַנֶּה שֵׁם לְחֲבֵרוֹ. וְהַקּוֹרֵא לְחֲבֵרוֹ בְּכַנּוּיָו. וְהַמְלַבֵּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בְּרַבִּים. וְהַמְתַּכְּבֵּד בְּקִלוֹן חֲבֵרוֹ. וְהַמְבִּיז תַּלְמִידֵי חֻקִּים. וְהַמְבִּיז רַבּוֹתָיו. וְהַמְבִּיז אֶת הַמוֹעֲדוֹת. וְהַמְחַלֵּל אֶת הַקְּדוּשִׁים. בְּמַה דְּבָרִים אָמְרוּ שְׂכָל אֶחָד מֵאֵלוֹ אֵין לוֹ חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא כְּשִׂמַת בְּלֹא תְּשׁוּבָה אֲבָל אִם שָׁב מִרְשָׁעוֹ וּמֵת וְהוּא בְּעַל תְּשׁוּבָה הָרִי זֶה מְבַנֵּי הַעוֹלָם הַבָּא שְׂאֵין לָךְ דְּבָר שְׂעוּמָד בְּפִנֵּי הַתְּשׁוּבָה. אֲפִלוֹ כְּפֵר בְּעַקֵּר כָּל יָמָיו וּבְאַחֲרוֹנָה שָׁב יֵשׁ לוֹ חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא שְׂנַאֲמַר (ישעיה נז יט) "שְׁלוֹם שְׁלוֹם לְרַחֹק וְלִקְרוֹב אָמַר ה' וּרְפָאֵתוֹ". כָּל הַרְשָׁעִים וְהַמּוֹמְרִים וְכִיּוֹצֵא בָּהֵן שְׁחָזְרוּ בַּתְּשׁוּבָה בֵּין בְּגִלּוֹי בֵּין בְּמַטְמוֹנִיּוֹת מְקַבְּלִין אוֹתָן שְׂנַאֲמַר (ירמיה ג יד) "שׁוּבוּ בְּנִים שׁוֹבְבִים". אֵף עַל

הלכות תשובה להרמב"ם זצ"ל

בלבו שאינו חטא לפי שהוא אומר מה עשיתי לו וכי יש שם אלא חטא שמה עשה או לא עשה והוא אינו יודע שזה עון שמשים אדם כשר בדעתו כבעל עברה:

ומהן חמשה דברים העושה אותם ימשך אחריהם תמיד וקשים הם לפרש מהן. לפיכך צריך אדם להזהר מהן שמה ידבק בהן והן כלן דעות רעות עד מאד. ואלו הן. רכילות. ולשון הרע. ובעל חמה. ובעל מחשבה רעה. והמתחבר לרשע מפני שהוא לומד ממעשיו והן נרשמים בלבו. הוא שאמר שלמה (משלי יג ב) "ורעה כסילים ירוע". וכבר בארנו בהלכות דעות דברים שצריך כל אדם לנהג בהן תמיד, קל וחמור לבעל תשובה:

כל אלו הדברים וכיוצא בהן אף על פי שמעכבין את התשובה אין מונעין אותה אלא אם עשה אדם תשובה מהן הרי זה בעל תשובה ויש לו חלק לעולם הבא:

פרק ה'

רשות לכל אדם נתונה. אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק הרשות בידו. ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע הרשות בידו. הוא שכתוב בתורה (בראשית ג כב) "הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע". כלומר הן מין זה של אדם היה יחיד בעולם ואין מין שני דומה לו בזה הענין שיהא הוא מעצמו בדעתו ובמחשבתו יודע הטוב והרע ועושה כל מה שהוא חפץ ואין מי שיעכב בידו מלעשות הטוב או הרע. וכיון שכן הוא פן ישלח ידו:

אל יעבר במחשבתו דבר זה שאומרים טפשי אמות העולם ורב גלמי בני ישראל שהקדוש ברוך הוא גוזר על האדם מתחלת בריתו להיות צדיק או רשע. אין הדבר כן אלא כל אדם ראוי לו להיות צדיק כמשה רבנו או רשע כנרבעם או חכם או סכל או רחמן או אכזרי או כילי או שוע וכן שאר כל הדעות. ואין לו מי שיכפהו ולא גוזר עליו ולא מי שמושכו לאחד משני הדרכים אלא הוא מעצמו ומדעתו נוטה לאי זו דרך שירצה. הוא שירמיהו אמר (איכה ג לח) "מפי עליון לא תצא הרעות והטוב". כלומר אין הבורא

מנעריו ואהוב להם שיהא מוכיח לרבים ומחזירן בתשובה, וזה ששונא את התוכחות אינו בא למוכיח ולא שומע דבריו לפיכך יעמד בחטאתיו שהם בעיניו טובים:

ומהם חמשה דברים העושה אותן אי אפשר לו שישוב בתשובה גמורה לפי שהם עונות שבין אדם לחברו ואינו יודע חברו שחטא לו כדי שיחזיר לו או ישאל ממנו למחל לו. ואלו הן. א) המקלל את הרבים ולא קלל אדם יודע כדי שישאל ממנו כפרה. ב) והחולק עם גנב, שלפי שאינו יודע גנבה זו של מי היא אלא הגנב גונב לרבים ומביא לו והוא לוקח. ועוד שהוא מחזיק יד הגנב ומחטיאו. ג) והמוצא אבדה ואינו מכריז עליה עד שיחזירה לבעליה, לאחר זמן כשיעשה תשובה אינו יודע למי יחזיר. ד) והאוכל שור עניים ויתומים ואלמנות. אלו בני אדם אמללן הם ואינן ידועים ומפרסמים וגולים מעיר לעיר ואין להם מכיר כדי שידע שור זה של מי הוא ויחזירנו לו. ה) והמקבל שחד להטות דין אינו יודע עד היכן הגיע הטיה זו וכמה היא פחה כדי שיחזיר, שהדבר יש לו רגלים. ועוד שהוא מחזיק יד זה ומחטיאו:

ומהן חמשה דברים העושה אותן אין חזקתו לשוב מהן. לפי שהם דברים קלים בעיני רב האדם ונמצא חוטא והוא ידמה שאין זה חטא. ואלו הן. א) האוכל מסעדה שאינה מספקת לבעליה שזה אבק גזל הוא. והוא מדמה שלא חטא ויאמר כלום אכלתי אלא ברשותו. ב) המשתמש בעבטו של עני שהעבטו של עני אינו אלא כגון קורדום ומחרשה ויאמר בלבו אינן חסרים והרי לא גזלתי אותו. ג) המסתכל בעריות מעלה על דעתו שאין בכך כלום שהוא אומר וכי בעלתי או קרבתני אצלה. והוא אינו יודע שראית העינים עון גדול שהיא גורמת לגופן של עריות שנאמר (במדבר טו לט) "ולא תתרו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם". ד) המתכבד בקלון חברו אומר בלבו שאינו חטא לפי שאין חברו עומד שם ולא הגיע לו בשת ולא בישו אלא ערך מעשיו הטובים וחקמתו למול מעשה חברו או חקמתו כדי שיראה מכללו שהוא מכבד וחברו בזוי. ה) והחושד בשרים אומר

הלכות תשובה להרמב"ם זצ"ל

בו. ככה חפץ להיות האדם רשותו בידו וכל מעשיו מסורין לו ולא יהיה לו לא כופה ולא מושך אלא הוא מעצמו ובדעתו שנתן לו האל עושה כל שהאדם יכול לעשות. לפיכך דנין אותו לפי מעשיו. אם עשה טובה מיטיבין לו ואם עשה רעה מרעין לו. הוא שהנביא אומר (מלאכי א ט) **מִדְבַּרְכֵּם הִיתָה זֹאת לָכֶם**. (ישעיהו סו ג) **גַּם הִמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם**. ובענין זה אומר שלמה (קהלת יא ט) **"וְדַע כִּי עַל כָּל אֱלֹהִים יִבְיָאֵף הָאֱלֹהִים בְּמִשְׁפָּט"**. כלומר דע שיש בידך כח לעשות ועתיד אתה לתן את הדין:

שפא תאמר והלא הקדוש ברוך הוא יודע כל מה שיהיה וקדם שיהיה ידע שזה יהיה צדיק או רשע או לא ידע. אם ידע שהוא יהיה צדיק אי אפשר שלא יהיה צדיק ואם תאמר שידע שיהיה צדיק ואפשר שיהיה רשע הרי לא ידע הדבר על בריו. דע שתשובת שאלה זו ארצה מארץ מדה ורחבה מני ים וכמה עקרים גדולים והררים רמים תלויים בה אבל צריך אתה לידע ולהבין בדבר זה שאני אומר. כבר בארנו בפרק שני מהלכות יסודי התורה שהקדוש ברוך הוא אינו יודע מדעה שהיא חוץ ממנו כבני אדם שהם ודעתם שנים. אלא הוא יתעלה שמו ודעתו אחד ואין דעתו של אדם יכולה להשיג דבר זה על בריו. וכשם שאין כח באדם להשיג ולמצא אמתת הבורא שנתאמר (שמות לג כ) **"כִּי לֹא יִרְאֵי הָאָדָם וְחִי"** כך אין כח באדם להשיג ולמצא דעתו של הבורא. הוא שהנביא אומר (ישעיה נה ח) **"כִּי לֹא מַחְשְׁבוֹתַי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם וְלֹא דַרְכֵיכֶם דַּרְכֵי"**. וכיון שכן הוא אין בנו כח לידע היאך ידע הקדוש ברוך הוא כל הברואים והמעשים אבל ידע בלא ספק שמעשה האדם ביד האדם ואין הקדוש ברוך הוא מושכו ולא גוזר עליו לעשות כך. ולא מפני קבלת הדת בלבד נודע דבר זה אלא בראיות ברורות מדברי החכמה. ומפני זה נאמר בנבואה שדנין את האדם על מעשיו כפי מעשיו אם טוב ואם רע וזה הוא העקר שכל דברי הנבואה תלויין בו:

גוזר על האדם להיות טוב ולא להיות רע. וכיון שכן הוא נמצא זה החוטא הוא הפסיד את עצמו. ולפיכך ראוי לו לבכות ולקונן על חטאיו ועל מה שעשה לנפשו וגמלה רעה. הוא שכתוב אחריו (איכה ג לט) **"מִה יִתְאָוֶן אָדָם חַי"** וגו'. וחזר ואמר הואיל ורשותנו בידינו ומדעתנו עשינו כל הרעות ראוי לנו לחזור בתשובה ולעזוב רשענו שהרשות עתה בידינו. הוא שכתוב אחריו (איכה ג מ) **"נַחֲפָשָׁה דַרְכֵינוּ וְנַחֲקָה וְנָשׁוּבָה"** וגו'.

ודבר זה עקר גדול הוא והוא עמוד התורה והמצוה שנתאמר (דברים ל טו) **"רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת הַחַיִּים"**. וכתוב (דברים יא כו) **"רְאֵה אֲנִי נָתַן לְפָנֶיכֶם הַיּוֹם"**. כלומר שהרשות בידיכם. וכל שיחפץ האדם לעשות ממעשה בני האדם עושה בין טובים בין רעים. ומפני זה הענין נאמר (דברים ה כו) **"מִי יִתֵּן וְהָיָה לְבָבָם זֶה לָהֶם"**. כלומר שאין הבורא כופה בני האדם ולא גוזר עליהן לעשות טובה או רעה אלא הכל מסור להם:

אלו האל היה גוזר על האדם להיות צדיק או רשע או אלו היה שם דבר שמושך את האדם בעקר תולדתו לדרך מן הדרכים או למדע מן המדעות או לדעה מן הדעות או למעשה מן המעשים כמו שבודים מלבם הטפשים הגרי שמים היאך היה מצוה לנו על ידי הנביאים עשה כך ואל תעשה כך היטיבו דרכיכם ואל תלכו אחרי רשעכם והוא מתחלת בריתו כבר נגזר עליו או תולדתו תמשך אותו לדבר שאי אפשר לזוז ממנו. ומה מקום היה לכל התורה כלה ובאי זה דין ואיזה משפט נפרע מן הרשע או משלם שכר לצדיק. השפט כל הארץ לא יעשה משפט. ואל תתמה ותאמר היאך יהיה האדם עושה כל מה שיחפץ ויהיו מעשיו מסורים לו וכי יעשה בעולם דבר שלא ברשות קונו ולא חפצו והכתוב אומר (תהילים קלה ו) **"כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ ה' עֲשֵׂה בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ"**. דע שהכל חפצו יעשה ואף על פי שמעשינו מסורין לנו. כיצד. כשם שהיוצר חפץ להיות האש והרוח עולים למעלה והמים והארץ יורדים למטה והגלגל סובב בעגול וכן שאר בריות העולם להיות כמנהגן שחפץ

הלכות תשובה להרמב"ם זצ"ל

פרק ו'

פסוקים הרבה יש בתורה ובדברי נביאים שהן נראין כסותרין עקר זה ונכשלין בהן רב האדם ויעלה על דעתו מהן שהקדוש ברוך הוא הוא גזור על האדם לעשות רעה או טובה ושאין לבו של אדם מסור לו להטותו לכל אשר ירצה. והרי אני מבאר עקר גדול שממנו תדע פרוש כל אותן הפסוקים. בזמן שאדם אחד או אנשי מדינה חוטאים ועושה החוטא חטא שעושה מדעתו וברצונו כמו שהודענו ראוי להפרע ממנו והקדוש ברוך הוא יודע איך יפרע. יש חטא שהדין נותן שנפרעים ממנו על חטאו בעולם הזה בגופו או בממונו או בבניו הקטנים שבניו של אדם הקטנים שאין בהם דעת ולא הגיעו לכלל מצות כקנינו הן וכתוב (דברים כד טז) "איש בחטאו ימות" עד שיעשה איש. ויש חטא שהדין נותן שנפרעין ממנו לעולם הבא ואין לעובר עליו שום נזק בעולם הזה. ויש חטא שנפרעין ממנו בעולם הזה ולעולם הבא:

במה דברים אמורים בזמן שלא עשה תשובה אבל אם עשה תשובה התשובה כתרים לפני הפרענות. וכשם שהאדם חוטא מדעתו וברצונו כך הוא עושה תשובה מדעתו וברצונו:

ואפשר שיחטא אדם חטא גדול או חטאים רבים עד שיתן הדין לפני דין האמת שיהא הפרעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו שמונעין ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו כדי שימות ויאבד בחטאו שעשה. הוא שהקדוש ברוך הוא אמר על ידי ישעיהו (ישעיה ו י) "השמן לב העם הזה" וגו'. וכן הוא אמר (דה"ב לו טז) "ויקהו מלעבים במלאכי האלהים ובוזים דבריו ומתעתעים בגבאיו עד עלות חמת ה' בעמו עד לאן מרפא". כלומר חטאו ברעונו והרבו לפשע עד שנתחייבו למנוע מהן התשובה שהיא המרפא. לפיכך כתוב בתורה (שמות ד כא) "ואני (אחזק) ואקשה את לב פרעה". לפי שחטא מעצמו תחלה והרע לישראל הגרים בארצו שנאמר (שמות א י) "הבה נתחכמה לו". נתן הדין למנוע התשובה ממנו עד שנפרע ממנו. לפיכך חזק הקדוש ברוך הוא את לבו. ולמה היה שולח לו

ביד משה ואמר שלח ועשה תשובה וכבר אמר לו הקדוש ברוך הוא אין אתה משלח שנאמר (שמות ט ל) "ואתה ועבדיך ידעתי" וגו' (שמות ט טז) "ואולם בעבור זאת העמדתיך". כדי להודיע לבאי העולם שבזמן שמונע הקדוש ברוך הוא התשובה לחוטא אינו יכול לשוב אלא ימות ברשעו שעשה בתחלה ברצונו. וכן סיחון לפי עונות שהיו לו נתחייב למנוע מן התשובה שנאמר (דברים ב ל) "כי תקשה ה' אליהך את רוחו ואמץ את לבו". וכן הפנענים לפי תועבותיהן מנע מהן התשובה עד שעשו מלחמה עם ישראל. שנאמר (יהושע יא כ) "כי מאת ה' היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה עם ישראל למנוע החרימם". וכן ישראל בימי אליהו לפי שהרבו לפשע מנע מאותן המרבים לפשע תשובה שנאמר (מלכים א יח לו) "ואתה הסבת את לבם אחרית" כלומר מנעת מהן התשובה. נמצאת אמר שלא גזר האל על פרעה להרע לישראל. ולא על סיחון לחטא בארצו. ולא על הפנענים להתעיב. ולא על ישראל לעבד עבודה זרה. אלא כלו חטאו מעצמן וכלו נתחייבו למנוע מהן התשובה:

ובענין זה שואלין הצדיקים והנביאים בתפלתם מאת ה' לעזרם על האמת. כמו שאמר דוד (תהילים כז יא) "הורני ה' דרכך". כלומר אל ימנעוני חטאי דרך האמת שממנה אדע דרכך ויחוד שמך. וכן זה שאמר (תהילים נא יד) "ורוח נדיבה תסמכני" כלומר תניח רוחי לעשות חפצך ואל יגרמו לי חטאי למנעני מתשובה אלא תהיה הרשות בידי עד שאחזור ואבין ואדע דרך האמת. ועל דרך זו כל הדומה לפסוקים אלו:

ומהו זה שאמר דוד (תהילים כה ח) "טוב וישר ה' על פן יזרה חטאים בדרךך" (תהילים כה ט) "ידרך עניים" וגו'. זה ששלח נביאים להם מדיעים דרכי ה' ומחזירין אותן בתשובה. ועוד שנתן בהם פח ללמד ולהבין. שמדה זו בכל אדם שכל זמן שהוא נמשך בדרכי החכמה והצדק מתאנה להן ורודף אותם. והוא מה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה בא לטהר מסייעין אותו כלומר ימצא עצמו נעזר על הדבר. והלא כתוב

הלכות תשובה להרמב"ם זצ"ל

ואל ידמה אדם בעל תשובה שהוא מרחק ממעלות הצדיקים מפני העונות והחטאות שעשה. אין הדבר כן אלא אהוב ונחמד הוא לפני הבורא כאלו לא חטא מעולם. ולא עוד אלא ששכרו הרבה שהרי טעם טעם החטא ופרש ממנו וכבש יצרו. אמרו חכמים מקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורין יכולין לעמד בו. כלומר מעלתן גדולה ממעלת אלו שלא חטאו מעולם מפני שהן כובשים יצרים יותר מהם:

כל הנביאים כלן צונו על התשובה ואין ישראל נגאלין אלא בתשובה. וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן ומיד הן נגאלין שנאמר (דברים ל א) "והיה כי יבאו עליה כל הדברים" וגו' (דברים ל ב) "ושבת עד ה' אלהיך" (דברים ל ג) "ושב ה' אלהיך" וגו':

גדולה תשובה שמקרבת את האדם לשכינה שנאמר (הושע יד ב) "שובה ישראל עד ה' אלהיך". ונאמר (עמוס ד ו) "ולא שבתם עדי נאם ה'". ונאמר (ירמיה ד א) "אם תשוב ישראל נאם ה' אלו תשוב". כלומר אם תחזר בתשובה בי תדבק. התשובה מקרבת את הרחוקים. אמש היה זה שנאוי לפני המקום משקץ ומרחק ותועבה. והיום הוא אהוב ונחמד קרוב וידיד. וכן אתה מוצא שבלשון שהקדוש ברוך הוא מרחיק החוטאים בה מקרב את השבים בין יחיד בין רבים. שנאמר (הושע ב א) "והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי". ונאמר ביכניהו ברשעתו (כתב) [כתבו] (ירמיה כב ל) "את האיש הזה עירי גבר לא יצלה בימיו", (ירמיה כב כד) "אם יהיה פניהו בן יהוקים מלך יהודה חותם על יד ימיני" וגו'. וכיון ששב בגלותו נאמר בזרבל בנחגי ב כג) "ביום ההוא נאם ה' עבאות אקח וזרבל בן שאלתיאל עבדי נאם ה' ושמתיה כחותם":

כמה מעלה מעלת התשובה. אמש היה זה מבדל מה' אלהי ישראל שנאמר (ישעיה נט ב) "עונותיכם היו מבדלים בינכם לבין אלהיכם". צועק ואינו נענה שנאמר (ישעיה א טו) "כי תרבו תפלה" וגו'. ועושה מצות וטורפין אותן בפניו שנאמר (ישעיה א יב) "מי בקש זאת מידכם רמס חצרי", (מלאכי א י) "מי גם

בתורה (בראשית טו יג) "ועבדום וענו אתם", הרי גזר על המצריים לעשות רע. וכתיב (דברים לא טז) "וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ", הרי גזר על ישראל לעבד עבודה זרה. ולמה נפרע מהן. לפי שלא גזר על איש פלוני הידוע שיהיה הוא הזונה אלא כל אחד ואחד מאותן הזונים לעבד עבודה זרה אלו לא רצה לעבד לא היה עובד. ולא הודיעו הבורא אלא מנהגו של עולם. הא למה זה דומה לאומר העם הזה יהיה בהן צדיקים ורשעים. לא מפני זה יאמר הרשע כבר נגזר עליו שיהיה רשע מפני שהודיע למשה שיהיו רשעים בישראל כענין שנאמר (דברים טו יא) "כי לא יחול אביון מקרב הארץ". וכן המצריים כל אחד ואחד מאותן המצריים והמרעים לישראל אלו לא רצה להרע להם הרשות בידו. שלא גזר על איש ידוע אלא הודיעו שסוף זרעו עתיד להשתעבד בארץ לא להם. וכבר אמרנו שאין פח באדם לידע היאך ידע הקדוש ברוך הוא דברים העתידין להיות:

פרק ז'

הואיל ורשות כל אדם נתונה לו כמו שבארנו ושתדל אדם לעשות תשובה ולהתנדות בפיו מחטאיו ולנער בפיו מחטאיו כדי שימות והוא בעל תשובה וזופה לחיי העולם הבא:

לעולם יראה אדם עצמו כאלו הוא נוטה למות ושמא ימות בשעתו ונמצא עומד בחטאו. לפיכך ישוב מחטאיו מיד ולא יאמר כשאזקין אשוב שמא ימות טרם שיזקין. הוא ששלמה אמר בחכמתו (קהלת ט ח) "בכל עת יהיו בגדיך לבנים":

אל תאמר שאין תשובה אלא מעברות שיש בהן מעשה כגון זנות וגזל וגנבה. אלא כשם שצריך אדם לשוב מאלו כך הוא צריך לחפש בדעות רעות שיש לו ולשוב מן הפעם ומן האיבה ומן הקנאה ומן ההתול ומרדיפת הממון והפבוד ומרדיפת המאכלות וכיוצא בהן מן הכל צריך לחזור בתשובה. ואלו העונות קשים מאותן שיש בהן מעשה שבזמן שאדם נשקע באלו קשה הוא לפרש מהם. וכן הוא אומר (ישעיה נה ז) "יעוב רשע" וגו':

העולם הבא אין בו גוף וגויה אלא נפשות הצדיקים בלבד בלא גוף כמלאכי השרת. הואיל ואין בו גויות אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא דבר מכל הדברים שגופות בני אדם צריכין להן בעולם הזה. ולא יארע דבר בו מן הדברים שמאריעין לגופות בעולם הזה. כגון ישיבה ועמידה ושנה ומיתה ועצב ושחוק וכיוצא בהן. כד אמרו חכמים הראשונים (גמרא ברכות יז א) "העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה" ולא תשמיש (גמרא ברכות יז א) "אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהן ונהנין מזיו השכינה". הרי נתברר לך שאין שם גוף לפי שאין שם אכילה ושתיה. וזה שאמרו צדיקים יושבין דרך חידה אמרו. כלומר הצדיקים מצויין שם בלא עמל ובלא יגיעה. וכן זה שאמרו עטרותיהן בראשיהן כלומר דעת שידעו שבגללה זכו לחיי העולם הבא מצויה עמהן והיא העטרה שלהן כענין שאמר שלמה (שיר השירים ג יא) "בעטרה שיעטרה לו אמו". והרי הוא אומר (ישעיה לה י) "ושמחת עולם על ראשם" ואין השמחה גוף כדי שתנוח על הראש. כד עטרה שאמרו חכמים כאן היא הידעה. ומהו זה שאמרו נהנין מזיו השכינה. שיודעים ומשיגין מאמתת הקדוש ברוך הוא מה שאינם יודעים והם בגוף האפל השפל:

כל נפש האמורה בענין זה אינה הנשמה הצריכה לגוף אלא צורת הנפש שהיא הדעה שהשיגה מהבורא כפי כחה והשגה הדעות הנפרדות ושאר המעשים והיא הצורה שבארנו ענינה בפרק רביעי מהלכות יסודי התורה היא הנקראת נפש בענין זה. חיים אלו לפי שאין עמהם מות שאין המות אלא ממאריעות הגוף ואין שם גוף נקראו צרור החיים שנאמר (שמואל א כה כט) "והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים". וזהו השכר שאין שכר למעלה ממנו והטובה שאין אחריה טובה והיא שהתאוו לה כל הנביאים:

וכמה שמות נקראו לה דרך משל. הר ה'. ומקום קדשו. ודרך הקדש. וחצרות ה'. ונעם ה'. ואהל ה'. והיכל ה'. ובית ה'. ושער ה'. וחכמים קראו לה דרך משל לטובה זו המזמנת לצדיקים סעדה. וקורין לה בכל מקום העולם הבא:

בכם ויסגר דלתים" וגו'. והיום הוא מדבק בשכינה שנאמר (דברים ד ד) "ואתם הדבקים בה' אלהיכם". צועק ונענה מיד שנאמר (ישעיה סה כד) "והיה טרם יקראו ואני אענה". ועושה מצות ומקבלין אותן בנחת ושמחה שנאמר (קהלת ט ז) "כי כבר רצה האלהים את מעשיך". ולא עוד אלא שמתאווים להם שנאמר (מלאכי ג ד) "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלם. כימי עולם וכשנים קדמניות":

בעלי תשובה דרכן להיות שפלים וענוים ביותר. אם חרפו אותן הכסילים במעשיהם הראשונים ואמרו להן אמש היית עושה כד וכד ואמש היית אומר כד וכד. אל נרגישו להן אלא שומעין ושמחים ויודעין שזו זכות להם. שכל זמן שהם בושים ממעשיהם שעברו ונכלמים מהן זכותם מרבה ומעלתם מתגדלת. וחטא גמור הוא לומר לבעל תשובה זכר מעשיך הראשונים או להזכירן לפניו כדי לבישו. או להזכיר דברים וענינים הדומין להם כדי להזכירו מה עשה. הכל אסור ומזהר עליו בכלל הונית דברים שהזהירה תורה עליה שנאמר (ויקרא כה יז) "ולא תזנו איש את עמיתו":

פרק חי

הטובה הצפונה לצדיקים היא חיי העולם הבא והיא החיים שאין מות עמהן והטובה שאין עמה רעה. הוא שכתוב בתורה (דברים כב ז) "למען ייטב לך והארכת ימים". מפי השמועה למדו למען ייטב לך לעולם שכלו טוב והארכת ימים לעולם שכלו ארץ. וזה הוא העולם הבא. שכר הצדיקים הוא שיזכו לנעם זה ויהיו בטובה זו. ופרעון הרשעים הוא שלא יזכו לחיים אלו אלא יפירתו וימותו. וכל מי שאינו זוכה לחיים אלו הוא המת שאינו חי לעולם אלא נכרת ברשעו ואבד כבהמה. וזהו פרת הפתובה בתורה שנאמר (במדבר טו לא) "הפרת תכרת הנפש החיה". מפי השמועה למדו הפרת בעולם הזה תכרת לעולם הבא. כלומר שאותה הנפש שפרשה מן הגוף בעולם הזה אינה זוכה לחיי העולם הבא אלא גם מן העולם הבא נכרתת:

הלכות תשובה להרמב"ם זצ"ל

טובת חיי העולם הבא אין לה ערך ודמיון ולא דמות הנביאים כדי שלא יפחתו אותה בדמיון. הוא שישעיהו אמר (ישעיה סד ג) "עין לא ראתה אלהים וזלתך יעשה למחכה לו". כלומר הטובה שלא ראתה אותה עין נביא ולא ראה אותה אלא אלהים, עשה אותה האלהים לאדם שמחכה לו. אמרו חכמים כל הנביאים כלן לא נבאו אלא לימות המשיח אבל העולם הבא עין לא ראתה אלהים וזלתך:

זה שקראו אותו חכמים העולם הבא לא מפני שאינו מצוי עתה וזה העולם אובר ואחר כך יבוא אותו העולם. אין הדבר כן. אלא הרי הוא מצוי ועומד שנאמר (תהילים לא כ) "אשר צפנת ליראיך פעלת" וגו'. ולא קראוהו עולם הבא אלא מפני שאותו החיים באין לו לאדם אחר חיי העולם הזה שאנו קיימים בו בגוף ונפש וזהו הנמצא לכל אדם בראשונה:

פרק ט'

מאחר שנודע שמתן שכרן של מצות והטובה שנוכה לה אם שמרנו דרך ה' הכתוב בתורה היא חיי העולם הבא שנאמר (דברים כב ז) "למען ייטב לך והארכת ימים". והנקמה שנוקמים מן הרשעים שעזבו ארחות הצדק הפתובות בתורה היא הכרת שנאמר (במדבר טו לא) "הכרת תכרת הנפש החיה עונה בה". מהו זה שכתוב בכל התורה כלה אם תשמעו וגייע לכם כך (ויקרא כו יד) "ואם לא תשמעו" וקרה אתכם כך. וכל אותן הדברים בעולם הזה. כגון שבע ורעב ומלחמה ושלום ומלכות ושפלות ושיבת הארץ ונלות והעלחת מעשה והפסדו ושאר כל דברי הברית. כל אותן הדברים אמת היו ויהיו ובזמן שאנו עושים כל מצות התורה יגיעו אלינו טובות העולם הזה כלן. ובזמן שאנו עוברים עליהן תקראנה אותנו הרעות הפתובות. ואף על פי כן אין אותן הטובות הם סוף מתן שכרן של מצות ולא אותן הרעות הם סוף הנקמה שנוקמין מעובר על כל המצות. אלא כך הוא הכרע כל הדברים. הקדוש ברוך הוא נתן לנו תורה זו עץ חיים היא. וכל העושה כל הפתוב בה ויודעו דעה גמורה נכונה זוכה בה לחיי העולם הבא. ולפי גדל מעשיו ורב חכמתו הוא זוכה. והבטיחנו בתורה שאם

הנקמה שאין נקמה גדולה ממנה שתכרת הנפש ולא תזכה לאותן החיים שנאמר (במדבר טו לא) "הכרת תכרת הנפש החיה עונה בה". וזה האבדון הוא שקורין אותו הנביאים דרך משל באר שחת ואבדון ותפתה ועלוקה וכל לשון כליה והשחתה קוראין לו לפי שהיא הכליה שאין אחריה תקומה וההפסד שאינו חוזר לעולם:

שפא תקל בעיניך טובה זו ותדמה שאין שכר המצות והיות האדם שלם בדרכי האמת אלא להיותו אוכל ושותה מאכלות טובות ובוטל צורות נאות ולובש בגדי שש ורקמה ושוכן באהלי שן ומשתמש בכלי כסף וזהב ודברים הדומים לאלו כמו שמדמין אלו הערביים הטפשים האוילים השטופים בזמה. אבל החכמים ובעלי דעה ידעו שכל הדברים האלו דברי הבאי והבל הם ואין בהם תועלת ואינה טובה גדולה אצלנו בעולם הזה אלא מפני שאנו בעלי גוף וגויה, וכל הדברים האלו צרכי הגוף הם ואין הנפש מתאנה להם ומחמדתן אלא מפני ערך הגוף, כדי שימצא חפצו ויעמד על בריו. ובזמן שאין שם גוף נמצאו כל הדברים האלו בטלים. הטובה הגדולה שתהיה בה הנפש בעולם הבא אין שום דרך בעולם הזה להשיגה ולידע אותה. שאין אנו יודעים בעולם הזה אלא טובת הגוף ולה אנו מתאנו. אבל אותה הטובה גדולה עד מאד ואין לה ערך בטובות העולם הזה אלא דרך משל. אבל בדרך האמת שנערך טובת הנפש בעולם הבא בטובות הגוף בעולם הזה במאכל ובמשתה אינו כן. אלא אותה הטובה גדולה עד אין חקר ואין לה ערך ודמיון. הוא שאמר דוד (תהילים לא כ) "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך" וגו'.

וכמה כמה דוד והתאנה לחיי העולם הבא שנאמר (תהילים כו יג) "לולא האמתו לראות בטוב ה' בארץ חיים". כבר הודיעונו החכמים הראשונים שטובת העולם הבא אין כח באדם להשיגה על בריה ואין יודע גדלה ויפיה ועצמה אלא הקדוש ברוך הוא לבדו. ושכל הטובות שמתנבאים בהם הנביאים לישראל אינן אלא לדברים שבגוף שנהנין בהן ישראל לימות המשיח בזמן שתשוב הממשלה לישראל. אבל

הלכות תשובה להרמב"ם זצ"ל

בַּחֲכָמָה כְּדֵי שִׁיזְכוּ לַחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. לְפִי שְׂבָאוֹתַי הַיָּמִים תִּרְבֶּה הַדַּעָה וְהַחֲכָמָה וְהָאֵמֶת שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה יא ט) "כִּי מִלֵּאָה הָאָרֶץ דַּעָה אֶת ה'". וְנֶאֱמַר (ירמיה לא לג) "וְלֹא יִלְמְדוּ אִישׁ אֶת אַחֵיו וְאִישׁ אֶת רֵעֵהוּ". וְנֶאֱמַר (יחזקאל לו כו) "וְהִסְרֹתִי אֶת לֵב הָאֲבוֹן מִבְּשָׂרְכֶם". מִפְּנֵי שְׂאוֹתַי הַמְּלִדִּים שֶׁיַּעֲמִיד מִזְרַע דָּוִד בְּעַל חֲכָמָה יִהְיֶה יִתְרַם מְשֻׁלְמָה. וְנִבְיָא גְדוֹל הוּא קְרוֹב לְמִשְׁחָה רַבָּנָה. וְלִפְיֶכָּה יִלְמַד כָּל הָעָם וְיִזְרֶה אוֹתָם דְּרַף ה'. וְיִבְאוּ כָּל הַגּוֹיִם לְשָׁמְעוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה ב ב) "וְהָיָה בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים נִבְּזוֹן יִהְיֶה הַר בֵּית ה' בְּרֹאשׁ הַהָרִים". וְסוֹף כָּל הַשְּׂכָר כְּלוֹ וְהַטּוֹבָה הַאֲחֵרוֹנָה שְׂאוֹן לָהּ הַפֶּסֶק וְגִרְעוֹן הוּא חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. אֲבָל יְמוֹת הַמְּשִׁיחַ הוּא הָעוֹלָם הַזֶּה וְעוֹלָם כְּמִנְהַגוֹ הוֹלֵךְ אֵלָּא שֶׁהַמְּלָכוֹת תִּחְזֹר לְיִשְׂרָאֵל. וְכִבְרַת אֲמָרוֹ חֲכָמִים הִרְאִישׁוּנִים אֵין בֵּין הָעוֹלָם הַזֶּה לְיְמוֹת הַמְּשִׁיחַ אֵלָּא שְׂעִבּוֹד מְלָכִיּוֹת בְּלִבְדִּי:

פרק י

אֵל יֹאמֵר אָדָם הִרְיִנִי עוֹשֶׂה מַעֲוֹת הַתּוֹרָה וְעוֹסֵק בַּחֲכָמָה כְּדֵי שְׂאֲקִיבֵל כָּל הַבְּרָכוֹת הַכְּתוּבוֹת בָּהּ אוֹ כְּדֵי שְׂאֲזַכֶּה לַחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, וְאֶפְרָשׁ מִן הָעֲבֵרוֹת שֶׁהִזְהִירָה תּוֹרָה מִהֵן כְּדֵי שְׂאֲנַצֵּל מִן הַקְּלָלוֹת הַכְּתוּבוֹת בַּתּוֹרָה אוֹ כְּדֵי שְׂלֵא אֶכְרַת מַחְיֵי הָעוֹלָם הַבָּא. אֵין רְאוּי לַעֲבֹד אֶת ה' עַל הַדְּרָף הַזֶּה, שֶׁהָעוֹבֵד עַל דְּרַף זֶה הוּא עוֹבֵד מִרְאָה וְאֵינָה מַעֲלַת הַנְּבִיאִים וְלֹא מַעֲלַת הַחֲכָמִים. וְאֵין עוֹבְדִים ה' עַל דְּרַף זֶה אֵלָּא עַמֵּי הָאָרֶץ וְהַנְּשִׁים וְהַקְּטָנִים שֶׁמְחַנְכִּין אוֹתָן לַעֲבֹד מִרְאָה עַד שֶׁתִּרְבֶּה דַּעְתָּן וְיַעֲבֹדוּ מֵאַהֲבָה:

הָעוֹבֵד מֵאַהֲבָה עוֹסֵק בַּתּוֹרָה וּבְמַעֲוֹת וְהוֹלֵךְ בְּנִתְיבוֹת הַחֲכָמָה לֹא מִפְּנֵי דְבַר בְּעוֹלָם וְלֹא מִפְּנֵי יִרְאַת הַרְעָה וְלֹא כְּדֵי לִירֵשׁ הַטּוֹבָה אֵלָּא עוֹשֶׂה הָאֵמֶת מִפְּנֵי שֶׁהוּא אֵמֶת וְסוֹף הַטּוֹבָה לְבוֹא בְּגִלְגָּלָהּ. וּמַעֲלָה זֹאת הִיא מַעֲלָה גְדוֹלָה מְאֹד וְאֵין כָּל חָכָם זוֹכֵה לָהּ. וְהִיא מַעֲלַת אֲבָרְהָם אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אוֹהֵבוֹ לְפִי שְׂלֵא עֲבַד אֵלָּא מֵאַהֲבָה. וְהִיא הַמַּעֲלָה שֶׁעוֹנֵה בָּהּ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל יְדֵי מִשְׁחָה שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ו ה) "וְאַהֲבַתְּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ". וּבְזִמְנֵי שֶׁיִּשְׂאָהֵב אָדָם אֶת ה' אֲהֵבָה הִרְאִינָה מִיָּד יַעֲשֶׂה כָּל הַמַּעֲוֹת מֵאַהֲבָה:

נַעֲשֶׂה אוֹתָהּ בְּשִׂמְחָה וּבְטוֹבוֹת נֶפֶשׁ וְנִהְיֶה בַּחֲכָמָה תָּמִיד שֶׁיִּסִּיר מִפְּנֵי כָּל הַדְּבָרִים הַמְּזַנְעִים אוֹתָנוּ מִלַּעֲשׂוֹתָהּ כְּגוֹן חָלִי וּמְלַחְמָה וְרַעֲב וּכְיוֹצֵא בָּהֶן. וְיִשְׁפִיעַ לָנוּ כָּל הַטּוֹבוֹת הַמְּחַזְקוֹת אֶת יְדֵינוּ לַעֲשׂוֹת הַתּוֹרָה כְּגוֹן שְׂבַע וְשָׁלוֹם וְרַבּוּי כֶּסֶף וְזָהָב. כְּדֵי שְׂלֵא נַעֲסֵק כָּל יְמֵינוּ בַּדְּבָרִים שֶׁהַגּוֹף צָרִיךְ לָהֶן אֵלָּא נִשְׁבַּח פְּנוּיִים לְלַמֵּד בַּחֲכָמָה וְלַעֲשׂוֹת הַמַּעֲוֹת כְּדֵי שְׂנוֹכָה לַחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. וְכֵן הוּא אוֹמֵר בַּתּוֹרָה אַחֵר שֶׁהַבְּטִיחַ בְּטוֹבוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה (דברים ו כה) "וְיִצְדָּקָה תִּהְיֶה לָנוּ" וְגו'. וְכֵן הוֹדִיעֵנוּ בַּתּוֹרָה שְׂאֵם נַעֲזֹב הַתּוֹרָה מִדַּעַת וְנַעֲסֵק בַּחֲבָלֵי הַזִּמְנֵי כְּעֵינֵן שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לב טו) "וְיִשְׁמַן יִשְׂרָאֵל וְיִבְעֹט", שְׂדִינֵן הָאֵמֶת יִסִּיר מִן הָעוֹזְבִים כָּל טוֹבוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה שֶׁהֵן חֲזָקוֹ יְדִיהֶם לְבַעֲט וּמִבִּיא עֲלֵיהֶם כָּל הַרְעוֹת הַמְּזַנְעִים אוֹתָן מִלְּקִנּוֹת הָעוֹלָם הַבָּא כְּדֵי שֶׁיִּאֲבָדוּ בְּרַשְׁעָם. הוּא שְׂכַתּוֹב בַּתּוֹרָה (דברים כח מז) "תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עֲבַדְתָּ אֶת ה'" וְגו', (דברים כח מח) "וְעֲבַדְתָּ אֶת אֱלֹהֵיךָ אֲשֶׁר יִשְׁלַחְנוּ ה' בְּיָדְךָ". נִמְצָא פְּרוֹשׁ כָּל אוֹתָן הַבְּרָכוֹת וְהַקְּלָלוֹת עַל דְּרַף זֶה, כְּלוֹמֵר אִם עֲבַדְתָּם אֶת ה' בְּשִׂמְחָה וּשְׂמֵרְתֶם דְּרַכּוֹ מִשְׁפִּיעַ לָכֶם הַבְּרָכוֹת הָאֵלוּ וּמִרְחִיק הַקְּלָלוֹת מִכֶּם עַד שֶׁתִּהְיוּ פְּנוּיִים לְהִתְחַכֵּם בַּתּוֹרָה וְלַעֲסֵק בָּהּ כְּדֵי שֶׁתִּזְכּוּ לַחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא וְיִטַּב לָךְ לְעוֹלָם שְׂפֵלוֹ טוֹב וְתִאֲרִיךְ יָמִים לְעוֹלָם שְׂפֵלוֹ אַרְךָ וְנִמְצָאתֶם זוֹכִין לְשִׁנֵּי הָעוֹלָמוֹת, לַחַיִּים טוֹבִים בְּעוֹלָם הַזֶּה הַמְּבִיאִים לַחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. שְׂאֵם לֹא יִקְנֶה פֶה חֲכָמָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים אֵין לוֹ בְּמֶה יִזְכֶּה שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת ט י) "כִּי אֵין מַעֲשֶׂה וְחֻשְׁבוֹן וְדַעַת וְחֲכָמָה בְּשֵׂאוֹל". וְאֵם עֲזַבְתֶּם אֶת ה' וּשְׁגִיתֶם בְּמֵאֲכָל וּבְמִשְׁתֶּה וּזְנוּת וְדוֹמָה לָהֶם מִבִּיא עֲלֵיכֶם כָּל הַקְּלָלוֹת הָאֵלוּ וּמִסִּיר כָּל הַבְּרָכוֹת עַד שֶׁיִּכְלוּ יְמֵיכֶם בְּבִהְלָה וּפְחַד וְלֹא יִהְיֶה לָכֶם לֵב פְּנוּי וְלֹא גּוֹף שְׁלֵם לַעֲשׂוֹת הַמַּעֲוֹת כְּדֵי שֶׁתִּאֲבָדוּ מַחְיֵי הָעוֹלָם הַבָּא וְנִמְצָא שֶׁאֲבַדְתֶּם שְׁנֵי עוֹלָמוֹת. שְׂבִזְמַן שֶׁאָדָם טְרוֹד בְּעוֹלָם הַזֶּה בְּחָלִי וּבְמִלְחָמָה וְרַעֲבוֹן אֵינוֹ מִתְעַסֵּק לֹא בַּחֲכָמָה וְלֹא בְּמַעֲוֹת שֶׁבָּהֶן זוֹכִין לַחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא:

וּמִפְּנֵי זֶה נִתְאָוּ כָּל יִשְׂרָאֵל נְבִיאֵיהֶם וְחֲכָמֵיהֶם לְיְמוֹת הַמְּשִׁיחַ כְּדֵי שֶׁיִּנְחָזוּ מִמְּלָכוֹת שְׂאֵינֵן מְנִיחוֹת לָהֶן לַעֲסֵק בַּתּוֹרָה וּבְמַעֲוֹת כְּהֵן. וְנִמְצָאוּ לָהֶם מְרֻגָע וּרְבוּ

הלכות תשובה להרמב"ם זצ"ל

המודיעים לו את קונו כפי פח שיש באדם להבין ולהשיג כמו שבארנו בהלכות יסודי התורה:

וכיצד היא האהבה הראויה. הוא שיאהב את ה' אהבה גדולה יתרה עזה מאד עד שתהא נפשו קשורה באהבת ה' ונמצא שוגה בה תמיד כאלו חולה חלי האהבה שאין דעתו פנויה מאהבת אותה אשה והוא שוגה בה תמיד בין בשבתו בין בקומו בין בשעה שהוא אוכל ושותה. יתר מזה תהיה אהבת ה' בלב אהביו שוגים בה תמיד כמו שצננו בכל לבבך ובכל נפשך. והוא ששלמה אמר דרך משל (שיר השירים ב ה) "כי חולת אהבה אני". וכל שיר השירים משל הוא לענין זה:

אמרו חכמים הראשונים שמא תאמר חריני למד תורה בשביל שאהיה עשיר בשביל שאקרא רבי בשביל שאקבל שכר בעולם הבא. תלמוד לומר (דברים יא יג) "לאהבה את ה'". כל מה שאתם עושים לא תעשו אלא מאהבה. ועוד אמרו חכמים במצותיו חפץ מאד ולא בשכר מצותיו. וכן היו גדולי החכמים מצוים לנבוני תלמידיהם ומשפיליהם ביחוד אל תהיו פעבדים המשמשים את הרב וכו' אלא מפני שהוא הרב ראוי לשמשו כלומר עבדו מאהבה:

כל העוסק בתורה כדי לקבל שכר או כדי שלא תגיע עליו פרענות חרי זה עוסק שלא לשמה. וכל העוסק בה לא ליראה ולא לקבל שכר אלא מפני אהבת אדון כל הארץ שצנה בה חרי זה עוסק בה לשמה. ואמרו חכמים לעולם יעסק אדם בתורה ואפלו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה. לפיכך כשמלמדין את הקטנים ואת הנשים וכלל עמי הארץ אין מלמדין אותן אלא לעבד מיראה וכדי לקבל שכר, עד שתראה דעתן ויתחכמו חכמה יתרה מגלים להם רז זה מעט מעט ומרגילין אותן לענין זה בנחת עד שישגיגוהו וידעוהו ויעבדוהו מאהבה:

דבר ידוע וברור שאין אהבת הקדוש ברוך הוא נקשרת בלבו של אדם עד שישגה בה תמיד כראוי ויעזב כל מה שבעולם חוץ ממנה. כמו שצננו ואמר בכל לבבך ובכל נפשך. אינו אהב הקדוש ברוך הוא אלא בדעת שידעהו. ועל פי הדעה תהיה האהבה אם מעט מעט ואם הרבה הרבה. לפיכך צריך האדם ליחד עצמו להבין ולהשכיל בחכמות ותבונות